

*Любчак Н. М.,**викладач**Вінницького коледжу Національного університету харчових технологій**здобувач**Університету менеджменту освіти, м. Вінниця*

Постановка проблеми. Зміни, що відбуваються в усіх сферах сучасного суспільства, породжують освітню ситуацію, в якій педагог, його професійний розвиток, набувають особливого значення. Висококваліфікований педагог, здатний самостійно знаходити нестандартні, принципово нові інноваційні рішення професійних завдань, стає сьогодні головною фігурою розвитку суспільства, оскільки необхідні зміни у сфері освіти можуть відбуватися тільки у тому випадку, якщо педагоги прагнуть удосконалювати свою професійну діяльність з позиції дослідницького підходу.

Сказане дає підставу стверджувати, що сьогодні системі освіти потрібний педагог нового типу, який має здатність до глибокого вивчення педагогічних явищ, уміє спостерігати, аналізувати, робити висновки, критично оцінювати результати своєї діяльності, вибирати стратегію поведінки в тій або іншій навчально-виховній ситуації, генерувати нові ідеї, готовий навчатися самостійному пошуку інформації, проектної і дослідницької діяльності.

Відповідно, актуальною проблемою вищої професійної школи стає навчання студентів способами добування і переробки інформації шляхом самостійної дослідницької практики у рамках компетентнісного підходу. Таке завдання вимагає цілеспрямованого формування дослідницької компетентності студентів.

Проте, освітня практика, що склалася, не сприяє максимальному стимулюванню дослідницької спрямованості і педагогічної праці майбутнього фахівця, внаслідок чого виникає необхідність вивчення теоретичних аспектів такого феномену як "дослідницька компетентність".

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням дослідження компетентнісного підходу у вітчизняній та іноземній педагогіці присвячені праці Н. Бібік, Л.Ващенко, І. Драч, І. Єрмакова, І. Зимньої, В. Кальнея, А. Маркова, О. Овчарук, О. Пометун, О. Савченко, А. Ушакова, Б. Хасана, А. Хуторського, В. Шадрікова, С. Шишова та ін.

Мета статті - розкрити зміст понять "компетентність", "компетенція", проаналізовано основні підходи до визначення сутності і змісту дослідницької компетентності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування будь-якої властивості або якості особистості вимагає знань про те, що являє собою ця властивість чи якість особистості, тобто який склад, структура, функції. Тому розглянемо питання про те, у чому сутність і зміст поняття "дослідницька компетентність".

Перш за все потрібно визначитися з питанням, що таке компетенція, компетентність, а потім розглянути поняття "дослідницька компетентність".

Поняття "компетенція" та інші суміжні поняття з'явилися у науковому обороті вітчизняної педагогіки відносно нещодавно, у 70-х роках в Америці. На сьогодні вони є частиною педагогічної науки і практики, що визначає розвиток нашої освіти. Проте, з точки зору наукового підходу є необхідність змістовного визначення ключових понять.

За тлумаченням, що викладено у Великому тлумачному словнику сучасної української мови "компетенція – це добра обізнаність з чим-небудь або коло повноважень якої-небудь організації, установи або особи, а "компетентний" – який має достатні знання в якій-небудь галузі; який з чим-небудь обізнаний, тямущий або який має певні повноваження; повноважений, повновладний" [2, с. 445].

За визначенням, що містить "Сучасний словник іноземних слів", "компетентний (лат. *competens* (*competentis*) – належний, здібний) – той, що володіє компетенцією, досвідчений в певній галузі" [6, с. 295].

У психології компетентність (*competency*) визначається як психосоціальна якість, що означає силу і впевненість, витікаючи від почуття особистої впевненості і корисності, що дає людині усвідомлення своєї здатності ефективно взаємодіяти з оточенням. Компетентність - це здатність на практиці реалізувати свій потенціал (знання, уміння, досвід, особові якості для успішної творчої діяльності в професійній і соціальній сфері", ця "складова якість особи або сукупність якостей, мінімальний досвід діяльності в заданій сфері.

Дещо по-іншому розділяє поняття компетентність і компетенція Б. Хасан: "Компетенція - це характеристика місця, а не особи, тобто це параметр соціальної ролі, який в особовому плані проявляється як компетентність, тобто відповідність особи займаному місцю, "ставлення", інакше кажучи, здатність здійснювати діяльність відповідно до соціальних вимогам і очікуваннями. Рівень компетентності - це характеристика результатів освітньої практики для окремої людини" [4, 74].

Розмежовує поняття "компетентність" і "компетенції" А.К. Маркова. "Компетенція – це визначена сфера, коло питань, які людина уповноважена вирішити" [5, с. 308]. Інколи говорять: це в моїй компетенції (тобто я маю право це вирішити), але я відчуваю, що у мене недостатньо компетентності для цього. Як бачимо А. К. Маркова трактує компетенцію, як поняття не процесуальне, що пов'язане не з якістю діяльності, спілкування, міркування, а швидше, з нормативно-правової сторони. Компетенція – це не повноваження, функції, питання, які відповідно посади чи статусу повинна виконувати та чи інша людина. В цьому розумінні дане трактування є близьким до того, що зазначено у нормативних документах у вигляді обов'язків тої чи іншої посадової особи: що повинен виконувати, за що відповідає тощо. Компетенція, за А.К. Марковою, - це сфера належного. Вона не має відношення до конкретного суб'єкта діяльності, це не характеристика конкретного спеціаліста, а лише позначення тих знань, у рамках яких він зможе діяти, приймати рішення, нести відповідальність.

А.В. Хуторський вибудовує співвідношення понять таким чином: "компетенція включає сукупність взаємозв'язаних якостей особи (знань, умінь, навичок, способів діяльності), предметів, що задаються стосовно певного кола і процесів, необхідних для якісної продуктивної діяльності по відношенню до них; компетентність - володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особисте ставлення до неї й предмету діяльності [7, с. 56].

Отже, на відміну від компетенції, компетентність – поняття безпосередньо пов'язане з конкретною людиною, залежне від її індивідуальних властивостей і характеристик. Іншими словами, компетентність – це готовність спеціаліста до здійснення діяльності у рамках нормативно визначеної компетенції.

Таким чином, під компетенцією ми розумітимемо сукупність знань, умінь, навичок, що є необхідними для якісної навчальної діяльності особистості, а під компетентністю – здатність застосовувати набуті знання, уміння, навички в практичній діяльності, тобто це особистісна характеристика фахівця, який володіє низкою відповідних компетенцій.

За матеріалами проекту "Education & Training 2010" Work program, 2004 [8] професійні компетентності європейського викладача класифікуються на три групи:

I. Ключові компетентності, необхідні для виконання будь-якої професійної діяльності. Завдяки ним індивід відчуває себе затишно в соціальному і професійному середовищі, уміє вирішувати професійні питання завдяки умінню працювати з інформацією, спілкуватися і дотримуватися соціальних і законодавчих норм, що існують в суспільстві. До ключових компетентностей відносяться інформаційно-комунікативний, соціально-трудовий, мовний і культурний компоненти, здатність вчитися упродовж всього життя.

II. Базові компетентності (відображують специфічний характер педагогічної діяльності і базуються на здібностях, знаннях, уміннях європейського педагога ХХІ століття). Базові компетентності містять: організаційний, дидактичний компоненти, здібність до педагогічного мислення, когнітивно-креативний, психологічний, оцінюючий, консультативний компоненти і здібність до розвитку впродовж всього життя.

III. Спеціальні/предметні компетентності - демонструють рівень володіння предметом, що викладається. Європейські учні розглядають їх як уміння викладача реалізувати свої базові і ключові компетентності в процесі викладання предмету. Спеціальні/предметні компетентності передбачають: предметний (педагог повинен знати свій предмет значно глибше, ніж того вимагає учбовий план) і дослідницький компоненти (всі програми формування професійної компетентності вчителя в Європі націлені на розвиток дослідницької компетентності у вчителів).

Розглянемо поняття "дослідницька компетентність". З'ясуємо місце дослідницької компетентності в різних класифікаціях ключових компетентностей.

Дослідницька компетентність проявляється в готовності особистості зайняти активну дослідницьку позицію відносно своєї діяльності. На думку багатьох педагогів (В.А. Болотов, І.А. Зимня, А.А. Ушаков, А.В. Хуторський ін.) дослідницька компетентність належить до ключових. Формування дослідницької компетентності у сфері майбутньої професійної діяльності є однією з найважливіших цілей усіх сучасних програм вищої професійної освіти (В.И. Байденко, А.А. Вербицький, І.А. Зимня В.Д. Шадриков та ін.).

У класифікації ключових компетентностей І.А. Зимньої дослідницька компетентність входить в якості компонента в "компетенцію, що стосується діяльності людини" [3, с. 40].

У класифікації А.В. Баранникова дослідницькій компетентності відводиться самостійна роль разом з навчальною, соціально-особовою, комунікативною, особово-адаптивною і компетентністю в галузі організаторської діяльності і співпраці [1].

Дослідницька компетентність в класифікації А.В. Хуторського розглядається як складова частина пізнавальної компетентності, що включає "елементи методологічної, надпредметної, логічної діяльності". Вона також є компонентом компетентності особистого самовдосконалення, спрямованого на засвоєння способів інтелектуального і духовного саморозвитку [7, с. 57].

Ключові компетенції інваріантні для будь-якої професійної діяльності фахівця вищої кваліфікації, а базові змінюються залежно від напрямку підготовки і включають готовність до конкретної професійної діяльності з науково-дослідною спрямованістю в області освіти. Змістовний напрям спеціальних компетенцій залежить від особливостей завдань, що виникають у процесі вирішення реальних проблем освіти. Усі ці три види компетенцій тісно пов'язані між собою, їх не можна чітко розмежувати.

У рамках міжнародного проекту "Визначення і відбір ключових компетентностей", здійснюваного Організацією економічного співробітництва і розвитку і національними інститутами освітньої статистики Швейцарії і США, виявлені важливі, на наш погляд, характеристики ключових компетентностей: неалгоритмічність (тобто можливість вирішувати складні нестандартні завдання, що вимагають евристичних підходів), поліфункціональність (тобто можливість вирішувати складні нестандартні завдання в ситуаціях повсякденного життя), універсальність і надпредметність (тобто можливість вирішувати складні нестандартні завдання з різних предметних областей людської діяльності), багатовимірність (включає цілий ряд інтелектуальних умінь, знань, способів діяльності, особових якостей).

Аналіз наведених характеристик дослідницької компетентності показує, що є декілька підходів до дослідження поняття "дослідницька компетентність", в залежності від того, що покладено в основу визначення. Прибічники першого підходу виходять з поняття "компетентність" і розглядають дослідницьку компетентність як одну з ключових компетентностей. Представники другого підходу вкладають в основу визначення поняття "діяльність" і розглядають дослідницьку компетентність як готовність особистості до здійснення дослідницької діяльності. Третя група дослідників в якості базового поняття бере "дослідження" і, відповідно, визначає дослідницьку компетентність як готовність особистості до підготовки і проведення дослідження (педагогічного, психологічного тощо).

Аналіз різних підходів до визначення компетентності (І.А. Зимньої, А. В. Хуторського та ін.), дає можливість розглядати дослідницьку компетентність як складну систему сукупності наступних компонентів: теоретичний, діагностичний, проєктивно-конструктивний, операційно-процесуальний, інтерпретаційно-рефлексійний, комунікативний.

Теоретичний компонент дослідницької компетентності формується у процесі дослідницької діяльності, включає знання методологічного апарату педагогічного дослідження, суті і технології основних методів дослідження.

Діагностичний компонент дослідницької компетентності включає уміння вивчати практичний стан досліджуваної роботи, обирати необхідні умови проведення спостереження чи досвіду, працювати з інструкціями та діагностичними методиками.

Проєктивно-конструктивний компонент дослідницької компетентності характеризує якості, необхідні для розробки програми дослідження. Це здатність усвідомлювати мету дослідницької діяльності і вміння її пояснити, бачити і виділяти проблеми, вирішувати їх, висувати гіпотези і обґрунтовувати їх, планувати свою діяльність.

Операційно-процесуальний компонент дослідницької компетентності характеризує якості, необхідні для проведення самого дослідження. Він проявляється при опрацюванні отриманих навичок в рішенні дослідницьких завдань. Тут оцінюється володіння навичками проведення експерименту, реалізація і коригування обраних дій з програми дослідження.

Таблиця 1

Характеристика і взаємозв'язок компонентів дослідницької компетентності

Компоненти дослідницької компетенції	Теоретичний	Діагностичний	Проективно-конструктивний	Операційно-процесуальний	Інтерпретаційно-рефлексивний	Комунікативний
теоретичний	уміння створювати теоретичну модель дослідження, визначити об'єкт і предмет дослідження	знання методів діагностики	уміння уточнювати гіпотезу з урахуванням результатів в діагностики	здатність до осмислення з теоретичних позицій процесу перетворення	здатність до теоретичної інтерпретації процесу дослідження і його результатів	адекватне використання засобів спілкування
діагностичний	уміння проводити теоретичний аналіз з метою виявлення критеріїв і показників предмета, що вивчається	створення моделі реального стану предмета	Проектування і конструювання методів проміжної діагностики	здійснення проміжної діагностики	володіння діагностикою і методикою відстежування результатів в експериментальній роботі	здатність встановлювати взаємовідносини, будувати ефективне спілкування
проективно-конструктивний	уміння визначити задум дослідження, висувати гіпотезу дослідження	уміння проектувати і конструювати етапи здійснення діагностики	уміння створювати програму експериментальної і пошуково-дослідницької діяльності	готовність вносити корективи у процес перетворення	здатність прогнозувати перспективні лінії розвитку предмета дослідження, рекомендації щодо його вдосконалення	уміння організувати і підтримувати діалог
операційно-процесуальний	уміння працювати з інформаційними ресурсами	уміння здійснювати діагностичні процедури, фіксувати їх результати	уміння планувати і конструювати систему засобів для реалізації гіпотези	Переведення моделі з колишнього стану в новий	оцінка операційно-процесуальних аспектів дослідження	уміння організувати і підтримувати діалог
інтерпретаційно-рефлексивний	здатність до інтерпретації теоретичного матеріалу, самооцінка сформованості теоретичного компонента	аналіз дій, інтерпретація результату в діагностики, здатність до самооаналізу, що виникає у ході дослідження проблем, самооцінка діагностичного компонента	аналіз програми перетворення предмета, самооцінка сформованості відповідного компонента	здатність інтерпретації проміжних ефектів перетворення, самооцінка сформованості даного компонента	здатність до самоаналізу своєї діяльності, порівняння нової моделі предмета з попередньою	знання видів слухання, здатність застосовувати техніки його використання
комунікативний	уміння передавати раціональну і емоційну інформацію	уміння встановлювати контакт з учасниками діагностичних процедур	прогнозування взаємодії, використання спілкування як методу перетворення	налагодження конструктивної взаємодії з учасниками дослідницького процесу	інтерпретація даних про зміни, що сталися в учасників дослідницького процесу	уміння забезпечувати взаємодію усіх учасників дослідницького процесу

Інтерпретаційно-рефлексійний компонент дослідницької компетентності відповідає за розвиток рефлексивних процесів і означає володіння знаннями і вміннями здійснювати аналіз результатів діяльності, тобто порівнювати досягнуті результати з поставленою метою, вміння інтерпретувати отримані дані; проводити самооцінку дослідницької діяльності; формувати висновки; розробляти методичні рекомендації для тих, хто буде використовувати результати дослідження на практиці.

Комунікативний компонент дослідницької компетентності припускає знання способів взаємодії з учасниками дослідницького процесу; вміння виступати в команді, наочні і переконливо проводити презентацію своїх ідей.

У структурі дослідницької компетентності студентів теоретичний і операційно-процесуальний компоненти розглядаються нами як базові складові, оскільки знання – це необхідна передумова і інструмент будь-якої практичної діяльності, основа умінь і навичок, а практика відпрацьовує вміння і навички, необхідні для проведення дослідницької діяльності (див. табл. 1).

Висновки. Отже, проаналізувавши науково-педагогічну літературу, ми прийшли до висновку, що дослідницька компетентність - це цілісна, інтегративна якість особистості, що поєднує в собі знання, вміння, навички, досвід діяльності дослідника, ціннісні ставлення й особистісні якості і виявляється в готовності та здатності здійснювати дослідницьку діяльність з метою отримання нових знань шляхом застосування методів наукового пізнання, застосування творчого підходу в цілепокладанні, плануванні, прийнятті рішень, аналізі та оцінці результатів дослідницької діяльності. Дослідницька компетентність є способом поведінки, способом життя майбутнього фахівця, в якому інтегруються його пізнавальні і творчо-перетворювальні здібності. У самій природі дослідницької компетентності закладений потенціал професійного саморозвитку, професійної кар'єри, причому дослідницька компетентність фахівця виявляється у самовпевненості, самореалізації тощо.

Резюме. У статті розкрито зміст понять «компетентність», «компетенція», проаналізовано основні підходи до визначення сутності і змісту дослідницької компетентності. На основі теоретичного аналізу авторка стверджує, що всі запропоновані вченими визначення не суперечать одне одному, а – доповнюють. Зазначається, що дослідницька компетентність виступає як спосіб поведінки, спосіб життя майбутнього фахівця, в якому інтегруються його пізнавальні і творчо-перетворювальні здібності. У самій природі дослідницької компетентності закладений потенціал професійного саморозвитку, професійної кар'єри, причому дослідницька компетентність фахівця виявляється у самовпевненості, в самореалізації, в осягненні сенсу дослідницької діяльності. Дослідницька компетентність є наслідком саморозвитку студента, його особистісного зростання, цілісної самоорганізації і синтезу свого пізнавального, діяльнісного і особистісного досвіду. **Ключові слова:** компетентність, компетенція, дослідницька компетентність.

Резюме. В статье раскрыто содержание понятий «компетентность», «компетенция», проанализированы основные подходы к определению сущности и содержания исследовательской компетентности. На основе теоретического анализа автор утверждает, что все предложенные учеными определения не противоречат друг другу, а - дополняют. Отмечается, что исследовательская компетентность выступает как способ поведения, образ жизни будущего специалиста, в котором интегрируются его познавательные и творчески преобразовательные способности. В самой природе исследовательской компетентности заложен потенциал профессионального саморазвития, профессиональной карьеры, причем исследовательская компетентность специалиста оказывается в самоуверенности, в самореализации, в постижении смысла исследовательской деятельности. Исследовательская компетентность является следствием саморазвития студента, его личностного роста, целостной самоорганизации и синтеза своего познавательного, деятельностного и личностного опыта. **Ключевые слова:** компетентность, компетенция, исследовательская компетентность.

Summary. In the article the meaning of "competence", "competency", analyzes the main approaches to determining the nature and content of the research on the theoretical analysis of competence. The author claims that all scientists proposed definition does not conflict with each other, and - complementary. It is noted that research competence serves as a way to conduct future professional life in which it integrates cognitive and creative transformative ability. The very nature of research competence inherent potential of professional self-development, professional careers, and research specialist competence manifested in self-confidence, self-realization, in comprehending the meaning of research. Research expertise is the result of self-student, his personal growth, holistic self-organization and synthesis of their cognitive, activity and personal experience. **Keywords:** competence, competency, research competence.

Література

1. Баранников А.В. Содержание общего образования [Текст]: компетентностный подход / А.В. Баранников. – М.: ГУ ВШЭ, 2002.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови // [уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел]. – К.; Ірпінь: ВТФ "Перун", 2002. – 1440 с.
3. Зимняя И. А. Ключевые компетентности как результативно – целевая основа компетентностного подхода в образовании. Авторская версия [Текст] / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004. – 40с.
4. Компетентностный подход как способ достижения нового качества образования. Материалы для опытно-экспериментальной работы в рамках Концепции модернизации российского образования на период до 2010 года. - [Текст] – М., 2003. – 149 с.
5. Маркова А. К. Психология профессионализма /А. К.Маркова // М.,1996- с.308
6. Современный словарь иностранных слов: Ок. 20 000 слов. – СПб.: Дуэт, 1994. – 752 с.
7. Хуторской А.В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированной парадигмы образования [Текст] / А.В. Хуторской // Народное образование. – 2003. – №2. – С. 55-61.
8. Implementation of "Education and Training 2010" work Programme (2004). Working group A "Improving the education of teachers and trainers". Progress report. Brussels: European Commission. Directorate-General for Education and Culture.